

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Шишкін Єгор Сергійович

УДК [340.15:343.163] (477)

**ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ІНОЗЕМЦІВ НА УКРАЇНСЬКИХ
ТЕРИТОРІЯХ: ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ (XVIII-
XX ст.).**

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
ДОБКІНА Катерина Робертівна,
Державний університет інфраструктури
та технологій, декан юридичного
факультету

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Заслужений працівник освіти України
РОССИХІН Василь Васильович,
Харківський національний університет
радіоелектроніки, проректор з
інноваційно-корпоративної роботи та
адміністрування

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
ГАЛКІН Дмитро Вікторович,
Харківське районне управління поліції №
3 ГУНП в Харківській області, дільничний
офіцер поліції сектору превенції відділу
поліції

Захист відбудеться «30» квітня 2021 р. о 9 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.02 Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ за адресою: 61080, м. Харків, просп. Л. Ландау, 27.

Автореферат розісланий 25 березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є. Ю. Подорожній

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Проблематика пов'язана із визначенням теоретико-правових засад правового становища іноземців завжди була актуальною для українського державотворення та займала один із центральних аспектів у розбудові вітчизняного законодавства. Вигідне географічне розташування українських територій, розвиток економіки, торгівлі та різноманітних ремесел, специфіка звичаїв та традицій населення призвели до порівняно раннього оформлення та становлення інституту іноземців. Розвиток цього правового інституту було також тісно взаємопов'язано із необхідністю вирішення таких завдань як торгово-економічна взаємодія, розширення міжнародно-правового співробітництва та врегулювання міжнародних конфліктів.

Дослідження правового становища іноземців на українських територіях у XVIII-XX столітті в історико-правовому осяганні представляє особливий інтерес, оскільки саме в зазначений період часу відбувається процес формування, розвитку і становлення даного правового інституту, що прямо та опосередковано впливає як із архівних хронік, так із положень законодавчих та нормативних актів, що дозволяє зробити певні висновки та узагальнення, так необхідні на сучасному етапі розбудови української державності, особливо в умовах суспільно-державних реформ.

До теперішнього часу більшість робіт з даної проблематики висвітлювали правове становище іноземців з точки зору адміністративного, конституційного та міжнародного права, хоча на дисертаційному рівні особливе місце серед загалу наукових пошуків посідає дисертація на тему «Правове становище іноземців у Російській імперії в роки Першої світової війни (на матеріалах України)» С. В. Гаркавого захищена у Харкові в 2003 році.

Проблематика становлення та трансформації правового статусу у юридичній науці була предметом дослідження таких вчених як Н. В. Витрук, Л. Д. Воеводин, В. М. Горшенев, М. І. Іншин, Т. Н. Кирилова, С. В. Константінов, В. І. Лисовский, Н. І. Матузов. Теоретичні та практичні питання конституційно-правового статусу іноземців, осіб без громадянства, біженців, закордонних українців та іммігрантів в Україні досліджували такі учені як С. П. Бритченко, М. В. Буроменський,

О. П. Горбань, О. Л. Копиленко, І. С. Ковалишин, О. В. Кузьменко, Г. Г. Москаль, О. А. Малиновська, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, В. М. Шаповал,
Ю. С. Шемшученко та інші.

В той же час, варто зауважити, що державно-управлінська діяльність по відношенню до українських земель, які знаходились під владою інших держав у представлені хронологічні рамки була об'єктом досліджень таких провідних вчених у історико-правовій науці як Д. В. Галкін, О. М. Головка, В. Д. Гончаренко, К. Р. Добкіна, Є. С. Дурнов, В. Р. Жвалюк, В. Є. Кириченко, О. Л. Копиленко, В. С. Кульчицький, М. М. Олійник, А. Й. Рогожин, В. В. Россіхін, В. О. Рум'янцев, О. Д. Святоцький, М. М. Страхов, В. М. Юрченко, М. М. Швердін, А. Є. Шевченко, О. Н. Ярмиш наукові здобутки яких були враховані при проведенні дисертаційного дослідження.

Проте комплексне історико-правове дослідження правового становища іноземців на українських територіях у XVIII-XX столітті не проводилося, хоча наразі воно надзвичайно актуальне, оскільки за його результатами можна проаналізувати сучасні суспільно-державні реформи та перетворення на предмет врахування позитивних та негативних аспектів вітчизняного історичного досвіду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Додатку 2 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2015 року № 275, а також відповідних пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на період 2016-2019 років, схвалених вченою радою ХНУВС згідно протоколу № 2 від 23 лютого 2016 року.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розв'язання теоретико-практичних проблем щодо визначення правового становища іноземців на українських територіях, виокремлення змісту їх правосуб'єктності, а також закономірностей законодавчого регулювання їх правового статусу.

Визначена мета обумовила постановку та вирішення таких дослідницьких задач:

- вивчити та систематизувати архівні матеріали і джерела права, проаналізувати та порівняти нормативно-правові акти і наукові дослідження відносно теми дисертаційної роботи у досліджуваний період;
- визначити сутність та генезис становлення підходів та концепцій щодо сутнісного наповнення поняття «правовий статус» та «правове становище»;

- встановити наукову періодизацію еволюції та трансформації правового становища іноземців на українських територіях у XVIII – XX столітті;
- показати правову природу та конкретні історико-правові умови формування державно-управлінської діяльності у сфері регулювання відносин із іноземним елементом;
- виявити загальні закономірності та особливості правового статусу іноземців та нормативного регулювання їх діяльності на українських територіях;
- з'ясувати причини, що сприяли становленню та трансформації міграційної та паспортної політики;
- охарактеризувати правове становище органів державного управління діяльність яких була направлена на визначення та юридичне оформлення становища іноземців;
- з'ясувати особливості завдань і цілей становлення й розвитку кримінальної та адміністративно-правової форм відповідальності іноземців;
- обґрунтувати специфіку участі іноземців у цивільних, господарських та трудових правовідносинах.

Об'єкт дослідження становлять суспільні відносини, що виникали між іноземцями та державою на українських територіях в XVIII – XX столітті в їх історико-правовому осяганні.

Предметом дослідження є правове становище іноземців на українських територіях у XVIII – XX столітті.

Методи дослідження. Мета і завдання дисертації зумовлюють використання загального філософського діалектичного підходу, який передбачає розгляд об'єкта і предмета дослідження у динамічному історичному розвитку із врахуванням внутрішніх протиріч. Спираючись на це, також було використано комплекс спеціальних наукових методів, які застосовувалися в комплексі, зокрема, історико-правовий, компаративний (порівняльний), моделювання, логічний метод аналізу і синтезу. Так, історико-правовий метод став універсальним при написанні усіх розділів дисертаційної роботи, завдяки компаративному методу проведено порівняння окремих елементів правового статусу іноземців, а також органів, діяльність яких була направлена на правове регулювання відносин із іноземними елементами. Метод моделювання дозволив з'ясувати структуру і розмежувати структурні елементи сутнісного наповнення правового становища взагалі, а також особливості нормативного регулювання діяльності іноземців на українських територіях. За допомогою взаємодоповнюючих методів аналізу та синтезу детально і ґрунтовно

дослідженні особливості та порядок притягнення до кримінальної та адміністративно-правової відповідальності іноземців, а також їх участі у цивільних, господарських та трудових правовідносинах.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим в Україні комплексним історико-правовим дослідженням правового становища іноземців на українських територіях у XVIII-XX столітті. У результаті проведеного дослідження отримані та виносяться на захист наукові положення та висновки, що мають наукову новизну, зокрема:

уперше:

- доведено, що як в сучасному міжнародному праві, так і протягом XX століття діяв постулат, що іноземець має такий самий правовий статус як і у громадянин країни перебування з деякими виключеннями, які полягали у обмеженні свободи пересування, права власності та виборчих прав;

- аргументовано показано, що в теперішніх умовах функціонування української державності питання визначення правового статусу іноземців конституційовано шляхом закріплення правових норм в окремому розділі Конституції України, які є фундаментальною основою закріплення правового статусу іноземців, в тому числі спеціальних нормативних актів на відміну від досліджуваного періоду знаходження українських територій у складі Російської імперії, коли питання правового становища іноземців закріплювались на рівні різних підзаконних та нормативних актів, які приймались з метою правового регулювання різноманітних суспільних відносин;

- визначено, що в сучасних умовах іноземці володіють досить широким спектром прав та юридичних гарантій, в той час як в період знаходження українських територій у складі Російської імперії їх статус характеризувався широким спектром обмежень майнових аспектів, що дає підстави стверджувати про гуманістичний характер сучасного законодавства та реакційний характер нормативно-правового розвитку державної політики у сфері правового регулювання іноземців в період із XVIII-XX століття;

- встановлено, що аналіз історіографічних джерел, що стосувались проблематики правового становища іноземців засвідчує, що серед тогочасних науковців питання визначення правової природи та сутності правопорушень за участі іноземців не було актуалізовано взагалі, на відміну від сучасних досліджень зосереджених на таких правопорушеннях за участі іноземців як проституція, торгівля зброєю,

нелегальна міграція та дії, пов'язані із незаконним обігом наркотичних речовин;

- доведено, що і сучасна юридична література і науково-теоретична література ХХ століття використовують таке поняття як «спеціальний правовий статус людини», натомість фундаментальна юридична наука не оперувала поняттям «правовий статус іноземця» чи «правове становище іноземця», а лише вказувала на наявність окремих прав, можливостей, обмежень чи юридичних гарантій іноземців;

- показано, що правова регламентація забезпечення паспортного режиму та контрольно-наглядової діяльності у сфері міграційної політики ґрунтувалась на основі аналізу та систематизації даних церковного обліку, а саме фактичних обставин у метричних книгах і клірових відомостях, які під загрозою позбавлення сану чи покарання у вигляді поневолення каторжними роботами безперешкодно надавалися священниками поліцейським службовцям;

удосконалено:

- існуючі знання про процесуальний порядок здійснення органами поліції контрольно-наглядової діяльності у сфері забезпечення міграційної політики;

- наукові уявлення про принцип неблагонадійності іноземців, який характеризувався непристойною поведінкою іноземця, його сумнівні на погляд губернатора дії, а також наявністю інших обставин, що вважалися підставою для застосування заходів кримінальної відповідальності у вигляді виселення у позасудовому порядку;

- ключові підходи щодо визначення обсягу прав і свобод іноземців, а також їх правосуб'єктності у сфері трудових, цивільних та господарсько-правових відносинах, що залежало від окремих територій українських губерній на якій вони проживали, зокрема у Київській, Подільській та Волинській, наприклад право на придбання нерухомості, трудової діяльності та право на визначення місця проживання тощо;

- наукові положення щодо особливостей притягнення іноземців до кримінальної відповідальності, зокрема, що іноземні дворяни, які у визначений законодавчим порядком підтвердили свій статус дворянства, не піддавалися тілесним покаранням, а можливість притягнення їх до кримінальної відповідальності унеможлиблювалась окремими положеннями нормативних та міжнародних актів, а отже, можливість бути як суб'єктом злочину, так і суб'єктом кримінальної відповідальності залежала від походження особи та окремих юридичних фактів.

набули подальшого розвитку:

- положення, щодо особливостей участі іноземців у цивільних, господарських та трудових правовідносинах, що визначалися в залежності від правових засад їх в'їзду на українські території, які перебували під владою Російської імперії, які можна об'єднати у дві форми: «приїзд на певний період» і «приїзд на наймання» які уособлюють бездоговірну і договірну форму взаємовідносин уряду з іноземцями, кожна з яких отримувала юридичне оформлення шляхом укладення контракту, а їх правовий статус окреслювався ситуативно в залежності від країни походження особи, роду її занять, віку, професійних навиків, приналежності до глави держави, а також значення для влади, що прямо впливало на ступінь правосуб'єктності особи-іноземця;

- положення про основні форми, зміст, спрямованість, організаційну структуру органів державної влади діяльність яких прямо та опосередковано спрямована на державно-правове регулювання відносин з іноземним елементом;

- положення нормативно-правових актів у сфері міграційної політики у XX столітті, які розвивалися як під впливом революційного законодавства, так і значного впливу нормативно-правових актів радянської доби.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дисертації, основні положення та висновки, викладені в ній, можуть бути використані:

- у навчальному процесі – при підготовці спеціальних навчальних посібників та підручників із історії держави і права України, історії держави і права зарубіжних країн, теорії держави і права, міжнародного та конституційного права;

- у науково-дослідній сфері – як фундаментальна основа для подальших історико-правових, теоретико-прикладних досліджень визначення та сутнісного наповнення правового становища іноземців, а також для розвитку доктрини конституційного та міжнародного права;

- у галузі правотворчої діяльності – для вдосконалення вітчизняного законодавства;

- у правовиховній діяльності – для підвищення рівня правосвідомості, професійно-правової культури службових та посадових осіб органів державної влади, дослідників-правників.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення та результати дисертаційного дослідження висвітлені у доповідях на наукових, науково-практичних та інших наукових

заходах: «Теоретичні та практичні проблеми правового регулювання суспільних відносин» (Харків, 17–18 січня 2020 року), «Право як ефективний суспільний регулятор» (Львів, 14–15 лютого 2020 року), «Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку» (Харків, 6–7 березня 2020 року), «Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку» (Запоріжжя, 27–28 березня 2020 року), «Legal, Economic Science and Praxis» (2020 року).

Публікації. Основні висновки та окремі положення дисертаційного дослідження викладені у 5 наукових статтях у наукових фахових виданнях України й іноземних держав, 5 тезах доповідей на науково-практичних конференціях та засіданнях тематичних «круглих столів».

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації – 225 сторінок, з яких основного тексту – 204 сторінки, списку використаних джерел – 218 найменувань на 21 сторінці

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначається її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, розкривається наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, наводяться відомості про апробацію результатів і публікації.

Перший розділ **«Загальні засади дослідження проблематики правового становища іноземців на українських територіях: історико-правове дослідження (XVIII–XX століття)»** починається із підрозділу 1.1. *«Історіографічна та джерельна основа дослідження»*, де проведено науковий аналіз літератури історичного та юридичного характеру щодо виокремлення окремих аспектів та закономірностей визначення правового становища іноземців на українських територіях у досліджуваний період.

В умовах становлення вітчизняної науки, простежується, що в досліджуваний період, їх статус та юридичні гарантії як у науковій площині, так і на рівні нормативно-правового регламентування здійснювались крізь призму поняття «іноземців-підприємців», оскільки саме внаслідок необхідності активного розширення торгово-промислової, фінансово-кредитної, а також суспільно-політичної діяльності іноземних підприємців виникла необхідність визначення окремих елементів їх правового статусу.

Одне із найбільших значень при дослідженні проблематики становлення та трансформації правового становища в окреслений період мають неопубліковані матеріали державних архівів, переважна більшість яких була вперше введена у науковий обіг. Примітно, що переважна більшість документів представлена в Державному архіві Одеської області (ДАОО) переважно у фондах Канцелярії новоросійського і бессарабського генерал-губернатора (ф. 1), Канцелярії одеського градоначальника (ф. 2), Одеської Міської Думи (ф. 4), Управління тимчасового одеського генерал-губернатора (ф. 5) та Одеського міського магістрату (ф. 17).

Значний масив документів, що висвітлюють різні аспекти та умови перебування іноземців у Миколаєві в другій половині XIX ст., зберігається в Державному архіві Миколаївської області (ДАМО) у фондах Канцелярії миколаївського військового губернатора (ф. 230) та Миколаївської міської поліції (ф. 231). Відомості щодо іноземців Єлизаветграда, Херсона й Тирасполя виявлено у Державному архіві Кіровоградської області (ДАКО) і Державному архіві Херсонської області (ДАХО).

Досить велика кількість інформації та фактичних обставин щодо особливостей правового статусу, їх прав та гарантій, а також інші обставини пов'язані із предметом дисертаційного дослідження було виявлено в Державному архіві Одеської області (ДАОО), зокрема: Канцелярія одеського градоначальника. 1803-1919 рр. (ф. 2; ф. 4).

Джерелами відомостей про медичну діяльність лікарів-іноземців є списки лікарів, матеріали про призначення медиків на лікарські посади, нагороди за сумлінну службу, формулярні списки лікарів, що містяться у ф. 1 (Канцелярія херсонського цивільного губернатора) та ф. 300 (Херсонська палата державного майна) ДАХО, ф. 2 оп. 1 ДАОО та у ф. 230 і 133 (Миколаївське чоловіче комерційне восьмикласне училище ім. статс-секретаря графа С. Ю. Вітте) ДАМО.

Окремі відомості були встановлені за допомогою архівних хронік представлених у Державному архіві Харківської області (ДАХО), зокрема Ф. 3 (Канцелярія харківського губернатора); Ф. 4. (Харківське губернське правління); Ф. 44. (Магістрати і ратуші Харківської губернії); Ф. 266. (Магістрати і ратуші Харківської губернії); Ф. 317. (Харківське губернське відділення Всеросійського комітету надання допомоги потерпілим від воєнних дій (біженцям)) тощо.

У підрозділі 1.2 «Еволюція становлення та трансформації поняття «правового статусу» у системі політико-правової думки»

визначено, що поняття «правового статусу» потрібно розмежовувати в широкому і вузькому сенсі, що додатково підкреслює й поліструктурність даного поняття. В широкому сенсі – це не просто юридичний термін, а юридична конструкція (ідеальна модель), що виражає структурно-системну будову об'єкту, тобто його склад. Склад правового статусу (у широкому сенсі слова) як юридична конструкція включає: підстави – юридичну (норми права) і фактичну (правосуб'єктність, громадянство); зміст; в той же час, правовий статус у вузькому сенсі слова включає: права, свободи і обов'язки; форму реалізації: правовідношення. Вказаний структурний підхід дозволяє об'єднати в рамках єдиної конструкції правового статусу об'єктивні і суб'єктивні елементи, підкресливши тим самим зв'язок правового статусу як з державою, що встановлює даний статус, так і з індивідом, виступаючим носієм цього статусу. Виходячи із зазначеної структури, відповідно за субстанціональним підходом запропоноване узагальнене визначення правового статусу як система передбачених юридичними нормами прав, свобод і обов'язків індивіда, обумовлених його правосуб'єктністю і громадянством чи підданством, що знаходить своє вираження у відповідних правовідносинах.

В підрозділі 1.3 «Генезис правового становища іноземців у вітчизняній науковій думці» аргументовано доведено, що генезис правового становища іноземців у вітчизняній науковій думці здійснювався крізь призму розвитку та становлення економічних відносин за принципом забезпечення «найбільшого сприяння», коли влада надавала переважні права та юридичні гарантії громадянам та підданам тих міжнародних держав, в яких була найбільше зацікавлена з об'єктивних чи суб'єктивних причин, зокрема: залучення фахівців різних галузей знань до найбільш прибуткових сфер економіки з метою впровадження наукових інновацій та передових технологій; забезпечення добросусідських відносин із впливовими на міжнародній арені країнами тощо.

Становлення сутнісного уявлення про правовий статус іноземців здійснювалось ситуативно в залежності від країни походження особи, роду її занять, віку, професійних навиків, приналежності до глави держави, а також значення як для влади, так і для Російської імперії взагалі. Не дивлячись на те, що в цілому, до початку XX століття був накопичений значний досвід у визначення правового положення іноземців в різних сферах їх діяльності, законодавство досить умовно, будучи побудованим за принципами міжнародно-правових актів, встановлювало і захищало їх права і законні інтереси, зберігаючи, навіть на нормативному рівні нерівність

їх статусу та дискримінацію в залежності від походження, національності та країни-походження.

Другий розділ **«Державно-правове становище іноземців у системі державно-правової політики у XVIII-XX столітті»** складається із трьох підрозділів. У підрозділі 2.1 *«Концептуальні та організаційно-правові засади міграційної та паспортної політики на українських територіях»* акцентовано увагу на тому, що норми права, які регламентують порядок пересування по країні, як своїх підданих, так і іноземців з'являються одночасно з виникненням централізованої держави, проте паспортне законодавство формується лише наприкінці XVIII століття, що було пов'язано із завершенням процесу становлення абсолютної монархії. Відзначаючи значний прогрес в розвитку законодавства в цій сфері, слід зазначити, що в даний період була відсутня законодавчо-регламентована можливість змінити своє місце проживання, що провокувало самовільну діяльність громадян по його залишенню, що кваліфікувалось як вчинення злочину направленою на порушення суспільних відносин у сфері паспортної та міграційної політики держави. Водночас, до початку XIX століття сформувалася досить чітка паспортна система, в основі якої лежав принцип станового поділу, яка досить успішно дозволяла здійснювати контроль за міграціями на території держави. Законодавство, яке регламентувало облік населення і паспортний режим, стало юридичною основою системи міграційного контролю XIX століття та характеризувалося небувалою законодавчою активністю держави, що пояснювалося формуванням капіталістичного укладу в економіці країни, який викликав небувалий попит на робочу силу, розорення поміщицьких господарств, що змусило уряд змінити політичний курс та як наслідок посприяти лібералізації паспортного законодавства. В цілому ж ситуація склалася своєрідна: більше двох століть влада створювала, а потім в значній мірі зруйнувала величезну складну систему нагляду за проживанням і пересуванням осіб по всій території держави.

У підрозділі 2.2 *«Державно-правове регулювання правового режиму іноземців»* доведено, що державно-управлінська діяльність у сфері правового регулювання міграційної та паспортної політики характеризувалась тим, що передумовами її становлення постала необхідність формування інститутів поліцейського права, спрямованих проти «дезертирів» та на становлення міграційного контролю взагалі, що знайшло своє закріплення у нормотворчій діяльності за результатами якої були прийняті норми, що визначають: коло державних і недержавних органів, до компетенції яких ставилося

попередження і припинення втеч, виявлення і розподіл затриманих втікачів і дезертирів; організаційні форми боротьби з дезертирством; порядок розподілу затриманих втікачів і дезертирів; санкції за втечу, а також за прийом і приховування дезертирів. В рамках Зводу статутів про паспорти були консолідовані норми з різних нормативно-правових актів, що відносяться до різних галузей законодавства (поліцейського, військового, міжнародного та ін.), які встановлювали порядок отримання і видачі паспортів, правила реєстрації за місцем проживання, а також регламентували діяльність органів з виявлення, затримання і розподілу порушників паспортного законодавства, а також встановлювали санкції за самовільне залишення місця проживання або служби, прийом і приховування окремих осіб без документів тощо. В ході систематизації, вперше був створений єдиний нормативно-правовий акт, що консолідував норми права, які регламентували міграційний і паспортний контроль в Російській імперії.

У підрозділі 2.3 *«Організація і діяльність органів державного управління у сфері правового регулювання відносин з іноземним елементом»* розкриваються змістовні аспекти правового статусу органів та установ діяльність яких була прямо чи опосередковано пов'язана із забезпеченням державного управління у правовідносинах з іноземцями.

Правове регулювання прав іноземців, забезпечення їх безпеки і створення для них необхідних умов задля здійснення ними своєї професійної діяльності – вважалося пріоритетним напрямком діяльності поліції задля підтримки добрих, взаємовигідних відносин з найбільш розвиненими державами, шляхом надання дипломатичного імунітету і різного роду привілеїв. Натомість, головна роль Міністерства внутрішніх справ Російської імперії полягала в забезпеченні організації паспортно-візової служби та вдосконаленню методів по її реалізації, що не обмежувалося лише перевіркою правильністю заповнення документів, які дозволяють на в'їзд, але й передбачала діяльність у інших сферах суспільного та державного життя, зокрема внаслідок отримання широкого спектру юрисдикційних повноважень, в тому числі на застосування заходів адміністративного та кримінального впливу за власним переконанням по відношенню до іноземців, які намагалися перетнути кордон за відсутності необхідних документів шляхом їх негайного виселення у позасудовому порядку. Окрім того, аналіз архівних матеріалів засвідчив, що причини виселення могли й іншими та залежали в основному від сформованих взаємовідносин з місцевою губернською

владою, зокрема для прийняття такого рішення могли послужити: непристойна, на погляд губернатора, поліцейського, поведінка іноземця; «сумнівні» дії іноземця; інші причини, за якими його присутність в межах імперії, на думку зазначених осіб, вважалася неприпустимою.

Третій розділ **«Основоположні аспекти правосуб'єктності іноземців на українських територіях у XVIII-XX столітті»** характеризується синтезом трьох підрозділів в яких розкриваються змістовні характеристики правосуб'єктності іноземців. У підрозділі 3.1 *«Правовий статус іноземців та нормативно-правове регулювання їх діяльності»* констатовано, що позитивне право досліджуваного періоду деталізувало окремі розряди і категорії іноземців, приналежністю до яких визначалися особливості їх правового становища: іноземні дворяни, іноземні духовні особи, іноземні ремісники, іноземні поселенці, які включали три категорії – колоністи, сільські робітники і поселенці, а також іноземні євреї. Особливий механізм правового регулювання сформувався і по відношенню до різних сфер діяльності іноземців. Відтак, нормативні акти деталізували особливості правового статусу іноземців у сфері державної служби (військової та цивільної), участі в діяльності бірж, заняттям у сфері мореплавства, зв'язку, артистичної діяльності, отримання освіти, різного роду промислів (гірського, видобутку золота, нафтового) та інших видах підприємницької діяльності.

Відносно різних сфер діяльності іноземців на нормативному рівні сформувався особливий механізм їх правового регулювання. Вищевказані положення поширювалися в рівній мірі не тільки на іноземців як фізичних осіб, а й на різні установи, торговельні та промислові компанії і товариства, утворені на підставі іноземних правил та засад, внаслідок консолідації зусиль окремих іноземних елементів. При цьому були встановлені правила їх створення, діяльності, механізми державного контролю і захисту інтересів як держави і державних органів, так і приватних, а саме законодавство в цій сфері сприяло розвитку іноземної підприємницької діяльності та іноземних інвестицій. Разом з тим, воно сприяло і захисту національних економічних інтересів і безпеки країни, адже велика увага в законодавстві була зосереджена щодо питання визначення майнових прав іноземців не лише на українських територіях, а й на території всієї Російської імперії.

У підрозділі 3.2 *«Особливості участі іноземців у цивільних, господарських та трудових правовідносинах»* визначено, що участь іноземців в даних правовідносинах здійснювалось в залежності від

правових засад їх в'їзду на територію Російської імперії який можна об'єднати у дві форми: «приїзд на певний період» і «приїзд на наймання» які уособлюють бездоговірну і договірну форму взаємовідносин уряду з іноземцями, кожен з яких отримував юридичне оформлення шляхом укладення контракту.

Сукупність трудових, господарських чи цивільних правомочностей залежали від роду діяльності іноземців, як наслідок виділялися так категорії як служиві, підприємці (купці, фабриканти, представники вільних професій), полонені та іноземні колоністи. Служиві іноземці мали суттєві переваги

над вітчизняними громадянами, що було необхідним заходом для залучення на службу висококваліфікованих фахівців, але згодом їх привілеї поступово нівелюються, і як наслідок вони вже мають обмеження при просуванні по службі та позбавляються окремих дотацій. Іноземні купці мали обмеження в галузі торгівлі, що викликалося протекціоністською політикою уряду по відношенню до вітчизняних купців. Найбільш великі купці, що мали торгові відносини зі скарбницею, отримували, значні привілеї, зокрема у другій половині XVIII століття іноземні купці отримали можливість купувати права купецтва в сфері торгівлі за певний платіж в казну. Такий стан називався тимчасовим підданством, проте реального підданства воно не давало – купці залишалися іноземцями. Уряд, переслідуючи власну вигоду, протягом тривалого періоду намагався зрівняти становище купців, проте кожного разу наражався на протидію вітчизняного купецтва, яке боялось бути збанкрутілим від натиску іноземного капіталу. Іноземні фабриканти були засновниками ряду галузей промисловості: гірничодобувної, скляної, текстильної та ін. Для збереження своєї справи вони отримували широкі привілеї щодо володіння майном, державні субсидії і право монопольного випуску продукції протягом тривалого терміну. Уряд, зацікавлений у розвитку промисловості в XVIII столітті наділяв всіх фабрикантів рівними правами незалежно від їх підданства. Статус полонених залежав від міжнародних відносин з воюючими державами і від релігійної приналежності полонених, а іноземні колоністи, що з'явилися в другій половині XVIII століття, перший час після прибуття мали привілеї, а згодом їх статус сильно наблизився до положення державних селян.

У підрозділі 3.3. «Кримінальна та адміністративно-правові форми відповідальності іноземців» з'ясовано, що іноземні дворяни, які у визначений законодавчим порядком підтвердили свій статус дворянства в Російській імперії, не піддавалися тілесним покаранням, а можливість притягнення їх до кримінальної відповідальності

унеможлилювалась окремими положеннями нормативних та міжнародних актів, а отже, можливість бути як суб'єктом злочину, так і суб'єктом кримінальної відповідальності залежала від походження особи та окремих юридичних фактів.

Питання адміністративної юрисдикції іноземців регламентувались окремими нормами, зокрема для іноземців в Російській імперії передбачалася можливість застосування санкцій у вигляді: примусової висилки (видалення) за межі імперії в адміністративному порядку, примусового поселення (прийняття) на проживання в одну з місцевостей, тюремного ув'язнення терміном до трьох місяців, штрафу, висилки за межі окремих місцевостей на певний термін, конфіскація майна. Висилку як адміністративний захід мали право здійснювати: міністр внутрішніх справ, а в деяких місцевостях і генерал-губернатори. Примусово ж поселяти на проживання мав право тільки міністр внутрішніх справ. Такі адміністративні покарання могли бути застосовані за незаконне перебування на території держави або якщо перебування іноземців буде визнано небажаним внаслідок шкідливого характеру їх діяльності.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі проведено теоретичне узагальнення та вирішення наукового завдання, яке полягає у виявленні та вирішенні комплексу теоретичних і практичних проблем правового становища іноземців на українських територіях у XVIII-XX столітті у їх історико-правовому осяганні. За результатами здійсненого дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Генезис правового становища іноземців у вітчизняній науковій думці здійснювався крізь призму розвитку та становлення економічних відносин за принципом забезпечення «найбільшого сприяння», коли влада надавала переважні права та юридичні гарантії громадянам та підданам тих міжнародних держав, в яких була найбільше зацікавлена з об'єктивних чи суб'єктивних причин, зокрема: залучення фахівців різних галузей знань до найбільш прибуткових сфер економіки з метою впровадження наукових інновацій та передових технологій; забезпечення добросусідських відносин із впливовими на міжнародній арені країнами тощо.

2. Становлення сутнісного уявлення про правовий статус іноземців здійснювалось ситуативно в залежності від країни походження особи, роду її занять, віку, професійних навиків,

приналежності до глави держави, а також значення як для влади, так і для Російської імперії взагалі. Не дивлячись на те, що в цілому, до початку XX століття був накопичений значний досвід у визначення правового положення іноземців в різних сферах їх діяльності, законодавство досить умовно, будучи побудованим за принципами міжнародно-правових актів, встановлювало і захищало їх права і законні інтереси, зберігаючи, навіть на нормативному рівні нерівність їх статусу та дискримінацію в залежності від походження, національності та країни-походження.

3. Державно-управлінська діяльність у сфері правового регулювання міграційної та паспортної політики характеризувалась тим, що передумовами її становлення постала необхідність формування інститутів поліцейського права, спрямованих проти «дезертирів» та на становлення міграційного контролю взагалі, що знайшло своє закріплення у нормотворчій діяльності за результатами якої були прийняті норми, що визначають: коло державних і недержавних органів, до компетенції яких ставилося попередження і припинення втеч, виявлення і розподіл затриманих втікачів і дезертирів; організаційні форми боротьби з дезертирством; порядок розподілу затриманих втікачів і дезертирів; санкції за втечу, а також за прийом і приховування дезертирів. В рамках Зводу статутів про паспорти були консолідовані норми з різних нормативно-правових актів, що відносяться до різних галузей законодавства (поліцейського, військового, міжнародного та ін.), які встановлювали порядок отримання і видачі паспортів, правила реєстрації за місцем проживання, а також регламентували діяльність органів з виявлення, затримання і розподілу порушників паспортного законодавства, а також встановлювали санкції за самовільне залишення місця проживання або служби, прийом і приховування окремих осіб без документів тощо. В ході систематизації, вперше був створений єдиний нормативно-правовий акт, що консолідував норми права, які регламентували міграційний і паспортний контроль в Російській імперії.

4. Позитивне право у сфері міграційної та паспортної політики характеризувалося елементами та пережитками кріпосного права з властивим йому поділом станів на вільних та невільних, продовжуючи зберігати такі засади у державно-управлінській діяльності не дивлячись на зміну та переосмислення громадських, економічних і станових відносин, які принципово не відповідали новим умовам життя суспільства. Питання ж паспортизації та міграційної політики вважалися пріоритетними напрямками державно-

управлінської діяльності та були поставлені в тісний зв'язок з фінансовими інтересами держави і його потребами, зокрема запровадження паспортів для іноземних купців, що від'їжджають у комерційних справах здійснювалося не з метою полегшення чи спрощення режиму їх в'їзду чи ведення торгівельної діяльності, а задля посилення фінансового контролю – забезпечення стягнення встановлених зборів (спочатку подушного податку, а потім мита та зборів). Окрім того, паспорт виконував функцію податкової декларації, адже у паспортній книжці вказувався річний розмір зборів, належних з її власника, а також робилася відмітка про їх сплату. Водночас, на органи поліції накладався обов'язок не тільки перевіряти наявність паспорта у затриманих осіб, а й своєчасність сплати податків, якщо при пред'явленні паспортної книжки з'ясується, що її власником зазначені збори в термін не сплачено, то такий документ підлягав вилученню, а сама особа підлягала кримінальній відповідальності за купівлю злочинів.

5. Сформована на нормативно-правовому рівні система міграційного контролю складалася з трьох елементів, що знайшло своє відображення в тому, що започатковувалось: поняття «місце проживання», в рамках якого, за допомогою різних систем обліку населення, встановлювалося місце проживання підданих імперії; інститут паспортів, яким встановлювався порядок виїзду з місця проживання різних категорій населення країни, а також інститут «втікачів» і дезертирів. Правова регламентація забезпечення паспортного режиму та контрольно-наглядової діяльності у сфері міграційної політики ґрунтувалась на основі аналізу даних церковного обліку, оскільки дані метричних книг і клірових відомостей дозволяли, хоча й не дуже точно, відстежувати природний рух населення, а також можливість за допомогою метричних книг по кожному повіту встановити кількість іноземців, їх стану приналежність, прізвище, ім'я, по батькові, дату народження і вступу до шлюбу, дату і причину смерті, а також місце поховання, що полегшувало роботу поліцейських органів. Священники, які добре знали своїх прихожан, зобов'язані були надавати допомогу державним органам, які проводили ревізію, надаючи їм інформацію про втікачів, що забезпечувалось заходами адміністративного примусу, зокрема за відмову надавати подібні відомості або надання невірних даних священникам загрожувало позбавленням сану чи покарання у вигляді поневолення каторжними роботами.

6. Правове регулювання прав іноземців, забезпечення їх безпеки і створення для них необхідних умов задля здійснення ними

свої професійної діяльності – вважалося пріоритетним напрямком діяльності поліції задля підтримки добрих, взаємовигідних відносин з найбільш розвиненими державами, шляхом надання дипломатичного імунітету і різного роду привілеїв. Натомість, головна роль Міністерства внутрішніх справ Російської імперії полягала в забезпеченні організації паспортно-візової служби та вдосконаленню методів по її реалізації, що не обмежувалося лише перевіркою правильністю заповнення документів, які дозволяють на в'їзд, але й передбачала діяльність у інших сферах суспільного та державного життя, зокрема внаслідок отримання широкого спектру юрисдикційних повноважень, в тому числі на застосування заходів адміністративного та кримінального впливу за власним переконанням по відношенню до іноземців, які намагалися перетнути кордон за відсутності необхідних документів шляхом їх негайного виселення у позасудовому порядку. Окрім того, аналіз архівних матеріалів засвідчив, що причини виселення могли й іншими та залежали в основному від сформованих взаємовідносин з місцевою губернською владою, зокрема для прийняття такого рішення могли послужити: непристойна, на погляд губернатора, поліцейського, поведінка іноземця; «сумнівні» дії іноземця; інші причини, за якими його присутність в межах імперії, на думку зазначених осіб, вважалася неприпустимою.

7. Позитивне право досліджуваного періоду деталізувало окремі розряди і категорії іноземців, приналежністю до яких визначалися особливості їх правового становища: іноземні дворяни, іноземні духовні особи, іноземні ремісники, іноземні поселенці, які включали три категорії – колоністи, сільські робітники і поселенці, а також іноземні євреї. Особливий механізм правового регулювання сформувався і по відношенню до різних сфер діяльності іноземців. Відтак, нормативні акти деталізували особливості правового статусу іноземців у сфері державної служби (військової та цивільної), участі в діяльності бірж, заняттям у сфері мореплавства, зв'язку, артистичної діяльності, отримання освіти, різного роду промислів (гірського, видобутку золота, нафтового) та інших видах підприємницької діяльності.

8. Особливості участі іноземців у цивільних, господарських та трудових правовідносинах визначалися в залежності від правових засад їх в'їзду на територію Російської імперії який можна об'єднати у дві форми: «приїзд на певний період» і «приїзд на наймання» які уособлюють бездоговірну і договірну форму взаємовідносин уряду з іноземцями, кожен з яких отримував юридичне оформлення шляхом

укладення контракту. Водночас, система укладання контрактів продовжувала розвиватися неординарно, зокрема при прийомі на службу рядових (солдат або матросів) з ними укладалися однотипні контракти в яких зазначався термін служби і розмір платні. Надходження іноземців на службу відбувалося не завжди добровільно, а в деяких випадках контракти містили вказівку на те, що уряду гарантувалося право затримувати іноземних майстрів чи фахівців на один-два роки понад термін «за свавілля його величності». При приїзді іноземця на службу ще до моменту його прибуття вирішувалося питання про місце його проживання, тому досить часто відбувалося дарування будинку або коштів на його будівництво і хоча й в подальшому такий механізм було формально скасовано, він продовжував існувати через прийняття нормативно-розпорядчих актів індивідуальної дії самим главою держави.

9. Сукупність трудових, господарських чи цивільних правомочностей залежали від роду діяльності іноземців, як наслідок виділялися так категорії як служиві, підприємці (купці, фабриканти, представники вільних професій), полонені та іноземні колоністи. Служиві іноземці мали суттєві переваги над вітчизняними громадянами, що було необхідним заходом для залучення на службу висококваліфікованих фахівців, але згодом їх привілеї поступово нівелюються, і як наслідок вони вже мають обмеження при просуванні по службі та позбавляються окремих дотацій. Іноземні купці мали обмеження в галузі торгівлі, що викликалося протекціоністською політикою уряду по відношенню до вітчизняних купців. Найбільш великі купці, що мали торгові відносини зі скарбницею, отримували, значні привілеї, зокрема у другій половині XVIII століття іноземні купці отримали можливість купувати права купецтва в сфері торгівлі за певний платіж в казну. Такий стан називався тимчасовим підданством, проте реального підданства воно не давало – купці залишалися іноземцями. Уряд, переслідуючи власну вигоду, протягом тривалого періоду намагався зрівняти становище купців, проте кожного разу наражався на протидію вітчизняного купецтва, яке боялось бути збанкрутілим від натиску іноземного капіталу. Іноземні фабриканти були засновниками ряду галузей промисловості: гірничодобувної, скляної, текстильної та ін. Для збереження своєї справи вони отримували широкі привілеї щодо володіння майном, державні субсидії і право монопольного випуску продукції протягом тривалого терміну. Уряд, зацікавлений у розвитку промисловості в XVIII столітті наділяв всіх фабрикантів рівними правами незалежно від їх підданства. Статус полонених залежав від міжнародних відносин

з воюючими державами і від релігійної приналежності полонених, а іноземні колоністи, що з'явилися в другій половині XVIII століття, перший час після прибуття мали привілеї, а згодом їх статус сильно наблизився до положення державних селян. В той же час, фактично до кінця XVIII століття іноземці втратили в цілому своє виняткове становище і зблизилися з різними категоріями підданих імперії, що свідчить про завершення епохи активної модернізації країни. До цього часу відбулася уніфікація правових норм про іноземців: правил в'їзду і виїзду, майнових і особистих немайнових прав.

10. Аналіз міжнародних конвенцій із іноземними державами про взаємну видачу осіб дозволяє розділити їх на дві групи: перша – це конвенції про виселення із території імперії бродяг, жебраків, які уособлювали окрему групу злочинців, а друга – конвенції про взаємну видачу злочинців, при чому всі ці конвенції не дивлячись на те, що носили двосторонній характер, стосувались тільки іноземних підданих та осіб без підданства. Перша група конвенцій характеризується тим, що в них мова йде про різні категорії осіб, які підлягали висилці: а) злочинців, причому тих, які злочин скоїли, але покарання ще не понесли, і тих, які вже засуджені судом; б) втікачів; в) осіб, які висилаються з огляду на недостатність їх засобів до існування, а також внаслідок бродяжництва або відсутності паспорта, тобто бродяг і жебраків (в основному, в конвенціях мова йде про цю категорію осіб); г) особи, які не мали підданства. Висилці підлягали не тільки іноземні піддані, а й особи без підданства. Такі конвенції було укладено зі Швецією, Китаєм, Пруссією, Німеччиною, Австро-Угорщиною. Друга група конвенцій регламентувала питання про взаємну видачу тільки злочинців підозрюваних у вчиненні окремих видів кримінальних правопорушень. Видача підданих Російської імперії не допускалася, навіть якщо вступ в російське підданство прослідував після вчинення злочинного діяння, але до отримання Міністром закордонних справ вимоги про видачу. Таким чином, закон давав іноземцям можливість уникнути видачі в разі, якщо вони в установленому законом порядку встигнуть прийняти підданство Російської імперії.

11. Іноземні дворяни, які у визначений законодавчим порядком підтвердили свій статус дворянства в Російській імперії, не піддавалися тілесним покаранням, а можливість притягнення їх до кримінальної відповідальності унеможливлювалась окремими положеннями нормативних та міжнародних актів, а отже, можливість бути як суб'єктом злочину, так і суб'єктом кримінальної відповідальності залежала від походження особи та окремих юридичних фактів.

12. Питання адміністративної юрисдикції іноземців регламентувались окремими нормами, зокрема для іноземців в Російській імперії передбачалася можливість застосування санкцій у вигляді: примусової висилки (видалення) за межі імперії в адміністративному порядку, примусового поселення (прийняття) на проживання в одну з місцевостей, тюремного ув'язнення терміном до трьох місяців, штрафу, висилки за межі окремих місцевостей на певний термін, конфіскація майна. Висилку як адміністративний захід мали право здійснювати: міністр внутрішніх справ, а в деяких місцевостях і генерал-губернатори. Примусово ж поселяти на проживання мав право тільки міністр внутрішніх справ. Такі адміністративні покарання могли бути застосовані за незаконне перебування на території держави або якщо перебування іноземців буде визнано небажаним внаслідок шкідливого характеру їх діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Шишкін Є. С. Генезис правового становища іноземців у вітчизняній науковій думці (на прикладі XVIII-XX століття). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. Том 2. С. 35–40.
2. Шишкін Є. С. Державно-правове регулювання правового режиму іноземців (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Правові новели*. 2020. № 12. Том 2. С. 47–52.
3. Шишкін Є. С. Кримінальна та адміністративно-правові форми відповідальності іноземців (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Право і суспільство*. 2020. № 3. С. 67-72.
4. Шишкін Є. С. Правовой статус иностранцев и нормативно-правовое регулирование их деятельности (на материалах украинских губерний в составе Российской империи). *Экономика и право Казахстана*. 2020. № 02 (548). С. 14-18.
5. Шишкін Є. С. Особливості участі іноземців у цивільних, господарських та трудових правовідносинах (на прикладі XVIII-XX століття). *Держава та регіони. Серія: Право*. 2020. № 4 (70). Том 2. С. 60-65.
6. Шишкін Є. С. Організація і діяльність органів державного управління у сфері правового регулювання відносин з іноземним елементом (XVIII-XX століття). *Теоретичні та практичні*

проблеми правового регулювання суспільних відносин : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 17–18 січня 2020 р. Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2020. С. 20–24.

7. Шишкін Є. С. Організаційно-правові засади міграційної та паспортної політики на українських територіях у складі Російської імперії: загальнотеоретичний аспект. *Право як ефективний суспільний регулятор* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 14–15 лютого 2020 р. Львів: Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. С. 15–19.

8. Шишкін Є. С. Становлення та трансформація поняття «правового статусу іноземців» у системі політико-правової думки (XVIII–XX століття). *Правове забезпечення політики держави на сучасному етапі її розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 6–7 березня 2020 р. Харків : ГО «Східноукраїнська наукова юридична організація», 2020. С. 14–18.

9. Шишкін Є. С. Окремі питання державно-управлінської діяльності по забезпеченню правового режиму іноземців (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Правова система України: сучасні тенденції та фактори розвитку* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 27–28 березня 2020 р. Запоріжжя : Запорізька міська Громадська організація «Істина», 2020. С. 41–45.

10. Шишкін Є. С. Основоположні аспекти правосуб'єктності іноземців (на матеріалах українських губерній у складі Російської імперії). *Legal, Economic Science and Praxis: Journal of Law and Social Sciences*. ICSR-I. 2020. P. 59–62.

АНОТАЦІЯ

Шишкін Є. С. Правове становище іноземців на українських територіях: історико-правове дослідження (XVIII–XX ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» (081 – Право). Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2021.

У вказаному дисертаційному дослідженні повно та всезагально розглянуто сутнісні особливості визначення та формування правового становища іноземців на українських територіях у XVIII–XX столітті.

Визначено структурні елементи їх правового статусу, гарантії та юридичні обов'язки, а також особливості участі іноземців у цивільних, господарських та трудових правовідносинах й умови їх юридичної відповідальності.

Ключові слова: іноземці, іноземні піддані, українські території у складі Російської імперії, державне управління, правове становище, правовий статус.

АННОТАЦИЯ

Шишкин Е. С. Правовое положение иностранцев на украинском территориях: историко-правовое исследование (XVIII-XX вв.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 «Теория и история государства и права, история политических и правовых учений» (081 – Право). Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2021.

В указанном диссертационном исследовании полно и всеобщее рассмотрены сущностные особенности определения и формирования правового положения иностранцев на украинских территориях в XVIII-XX веке. Определены структурные элементы их правового статуса, гарантии и юридические обязанности, а также особенности участия иностранцев в гражданских, хозяйственных и трудовых правоотношениях и условия их юридической ответственности.

Констатировано, что в нынешних условиях функционирования украинской государственности вопрос определения правового статуса иностранцев конституировано путем закрепления правовых норм в отдельном разделе Конституции Украины, которые являются фундаментальной основой закрепления правового статуса иностранцев, в том числе специальных нормативных актов в отличие от исследуемого периода нахождения украинских территорий в составе Российской империи, когда вопросы правового положения иностранцев закреплялись на уровне различных подзаконных и нормативных актов, которые принимались с целью правового регулирования различных общественных отношений.

Определено, что в современных условиях иностранцы обладают достаточно широким спектром прав и юридических гарантий, в то время как в период нахождения украинских территорий в составе Российской империи их статус характеризовался широким спектром ограничений имущественных аспектов, что дает основания утверждать

о гуманистическом характере современного законодательства и о реакционном характере нормативно-правового развития государственной политики в сфере правового регулирования иностранцев в период с XVIII-XX века.

Ключевые слова: иностранцы, иностранные подданные, украинские территории в составе Российской империи, государственное управление, правовое положение, правовой статус.

SUMMARY

Shyshkin Ye. S. Legal status of foreigners in the Ukrainian territories: historical and legal research (XVIII-XX centuries).

Thesis for a Candidate of Law Degree in Specialty 12.00.01 — Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Scholars. — Kharkiv National University of Internal Affairs. — Kharkiv, 2021.

This dissertation research, the essential features of the definition and formation of the legal status of foreigners in the Ukrainian territories in the 18th-20th centuries are fully and generally considered. The structural elements of their legal status, guarantees and legal obligations, as well as the specifics of the participation of foreigners in civil, economic and labor legal relations and the conditions of their legal responsibility have been determined.

It stated that in the current conditions of the functioning of Ukrainian statehood, the issue of determining the legal status of foreigners is constituted by fixing legal norms in a separate section of the Constitution of Ukraine, which are the fundamental basis for securing the legal status of foreigners, including special normative acts, in contrast to the studied period of the Ukrainian territories being included Russian Empire, when the issues of the legal status of foreigners were fixed at the level of various bylaws and regulations, which were adopted for the purpose of legal regulation of various social relations.

It was determined that in modern conditions foreigners have a fairly wide range of rights and legal guarantees, while during the period when Ukrainian territories were part of the Russian Empire, their status was characterized by a wide range of restrictions on property aspects, which gives grounds to assert the humanistic nature of modern legislation and reactionary the nature of the regulatory and legal development of state

policy in the field of legal regulation of foreigners in the period from the XVIII-XX centuries.

Keywords: foreigners, foreign nationals, Ukrainian territories within the Russian Empire, public administration, legal status, legal position.

Підписано до друку _____

Формат паперу 60x84 1/16. Папір для множних апаратів

Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 1,1

Тираж 100 прим.

Надруковано у копі-центрі «Panda-Print»

(ФО-П Панарін В.С.)

61050, м. Харків, м. Фейєрбаха, 11-б